

УДК 94(100) (477+438)
DOI 10.35433/history.112014

Білобровець Ольга,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка
bilobrovets@gmail.com
ResearcherID: H-5369-2016
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6638-3815>

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ: ЗМІНА ПІДХОДІВ ТА ДИСКУРСУ

Анотація

У статті представлено висвітлення нових підходів до вивчення Першої світової війни істориками, демонстрація зростання її ролі і значення в історичній пам'яті України й Польщі в перші десятиліття ХХІ ст., зокрема через популяризацію її фаховими істориками та меморіалізацію місць пам'яті. Після десятків років перебування на маргінесі наукових зацікавлень наприкінці 90-х рр. ХХ ст. як в Польщі, так і в Україні з'явилась низка наукових праць, присвячених Великій війні, змінилась тематика досліджень та дискурсів, що прагнули розкрити такі глобальні явища як біженство, показати економічні, соціальні, культурні аспекти війни, з'ясувати особистісний, емоційно-психологічний рівень її сприйняття населенням воюючих країн. У соту річницю початку та завершення війни активізувалась популяризація знань про війну через створення спеціальних програм, документальних та художніх фільмів, низку інтерв'ю, теле- та радіопередач за участю відомих істориків з метою представлення основних подій та наслідків війни, роздумів про її уроки та упередження майбутніх воєнних конфліктів. Ювілейні річниці війни сприяли, більшою мірою в Польщі, відновленню роботи з увічнення пам'яті її учасників через встановлення пам'ятників, меморіалів, створення музейних експозицій.

Ключові слова: *Перша світова війна, історична пам'ять, комеморація, Польща, Україна.*

Вступ. Перша світова війна стала явищем, що змінило хід людської історії, світовий устрій, розуміння сутності людського життя, світоглядні і ментальні установки народів. Осягнення цієї

події вимагало часу і усвідомлення її епохальності. Впродовж наступного століття до цієї теми зверталися науковці різних країн з метою висвітлення усіх сторін і зрізів глобального катаклізму, викликаного людським розумом, економічним і політичним інтересом, прагненням до світового панування.

Події Першої світової війни залишалися глибокою раною у житті людей, однак в історичній пам'яті українського і польського народів вони не набули значної уваги в наукових дослідженнях, пам'ятниках героям і загиблим у війні, не в повній мірі відображені в просторових ландшафтах. Це пов'язано з тим, що Велика війна викликала низку інших важливих подій і явищ. Це лютнева революція і більшовицький переворот в Росії, створення незалежної Польщі, боротьба за державність в Україні і встановлення в ній радянської влади.

Політика пам'яті щодо історичних подій стала частиною державної історичної політики й останнім часом концентрує все більшу увагу на собі як широкої громадськості, так і науковців. Підвищене зацікавлення в різних країнах Перша світова війна викликала у зв'язку зі 100-річним ювілеєм її початку і завершення. Аналізу історичної пам'яті про цю подію присвятили свої роботи, як українські, так і польські науковці. Різні підходи до висвітлення колективної пам'яті про Першу світову війну на попередніх та сучасному етапі на офіційному та загальнолюдську рівні в Україні та Росії представлено у роботі В. Солошенка (Солошенко, 2019). Проблему збереження монументальних місць, пов'язаних з війною підняв у своїй статті В. Шевченко (Шевченко, 2015). Різницю між історичною пам'яттю про Велику війну у Польщі і Західній Європі, перенесення акцентів з політичних її аспектів на економічні, соціальні, культурні розглянув у статті польський історик П. Мадайчик (Madajczyk, 2014). Історична пам'ять про епохальну подію в житті людства однак не містить порівняльного українсько-польського історіографічного, комеморіального аспекту.

Метою даної роботи є аналіз досліджень Першої світової війни та зміни їх тематики, появи нових дискурсів, з'ясування місця і ролі Великої війни в історичній пам'яті українського та польського народів впродовж століття, характеристика засобів її актуалізації та меморіалізації.

Виклад основного матеріалу. Відразу після Першої світової війни й у перші десятиліття післявоєнного часу було не так багато наукових праць і узагальнень цієї глобальної битви народів. До цього періоду можна віднести працю професора російської військової академії А. Зайочковського (Зайочковський, 2002), в якій він узагальнив плани війни, вироблені генеральними штабами воюючих країн з розумінням програми політичної, економічної і воєнної діяльності держав. У 20-х рр. з'явилися політичні нотатки з часу Першої світової війни польського публіциста А. Холоневського (107 lat temu...). В 1937 р. під редакцією Домбровського було видано збірку документів «Велика війна: 1914-1918 рр.» (Wojna I ludzie).

Незначним було зацікавлення темою Першої світової війни у радянський період. Основна позиція щодо Великої війни в радянський час була виражена в роботі А. Сіліна: Перша світова війна – це трагедія народів з вини імперіалістичних держав (Силин, 1964). Подібною у цей час була і позиція польських науковців. У 60-х рр. з'явилася книга польських істориків Є. Хользера і Я. Моленди «Перша світова війна» з показом руйнівних наслідків війни для польських земель і зусиль політичних сил на шляху до відродження польської держави (Grosfeld, 1962). Розв'язання польської справи було ключовим для польської політики, полягало у відновлення політичної самостійності й польської державності і було представлене в більшості партійних напрямків і течій під час Першої світової війни. Відродження польської держави стає головною темою досліджень істориків Л. Гросфельда (Grosfeld, 1962), М. Згурняка (Zgórnjak, 1979), наприкінці 80-х Т. Схрама (Schramm) та ін.

У 90-х рр. питання вирішення польської справи зацікавило нове покоління польських істориків, які спираючись на створену у попередні роки фактологічну базу, пропонували нові концепції, позбавлені ідеологічних нашарувань. Зокрема з'явилася потреба розглядати процес створення польської держави ширше, в контексті державотворчих процесів в Центральній-Східній Європі. Це наукові розвідки С. Сєрповського (Siegrowski, 1996), З. Маньковського (Mankowski, 1996), що видані у науковому збірнику у середині 90-х рр.

У середині й наприкінці 90-х рр. (1994 і 1999 рр. – річниця початку Великої війни) збільшення уваги до Першої світової війни,

переосмислення подій, з нею пов'язаних було притаманне російській історіографії. У цей час видано збірні наукові дослідження провідних російських істориків з висвітленням комплексу питань, пов'язаних з війною (Первая мировая..., 1994; Первая мировая 1999). Низка авторів – В. Виноградов (Виноградов, 1999), З. Яхимович (Яхимович, 1999) та ін. досліджували зв'язок Першої світової війни з розвитком революційного процесу, розвалом російської імперії, діяльність політичних партій і їх вплив на хід війни.

Однак, справжній інтерес до Великої війни з аналізом причин, ходу бойових дій на різних фронтах, політики держав учасниць, діяльності дипломатичних служб, становища суспільства і його повсякдення, економічних наслідків, створення нової карти і конфігурації політичних сил у Європі та світі виявився вже у середині 2000-х рр. і в сторічну дату початку війни – 2014 р. У цей час українські і польські дослідники та історичні наукові установи до річниць початку й завершення війни представили низку фундаментальних наукових праць.

На початку 90-х рр. у Польщі почали з'являтися переклади наукової літератури з Франції, Великої Британії, Швейцарії, присвячені Першій світовій війні. Польські науковці починають досліджувати цей період, значно розширюючи і поглиблюючи тематику. На основі значної кількості документів польськими істориками написані узагальнюючі праці про війну: Я. Паєвський «Перша світова війна. 1914-1918 (1998, 2004) (Pajewski, 1998); Хвальба А. «Самобуйство Європи. Велика війна 1914-1918 рр.» (польською і англійською мовами) 2014 р. (Chwalba, 2014).

У 2002 р. відомий польський історик Роман Вапінський виносить питання у назву: *Якою була Польща і світ до 1914 р. і після нього* (Wapiński, 2002). Це спроба осягнення впливу Великої війни на Польщу і зміну карти Центрально-Східної Європи. Окрім узагальнення фактів і трактування подій відбувається порівняння двох світових воєн. Зокрема, цьому присвятили свої праці В. Вжесінський (Wrzesiński, 2007), М. Згурняк (Zgórniak, 1979). Під впливом західної історіографії і нової оптики бачення минулого з'явилися нові дискурси в дослідженнях. Почалось зацікавлення й аналіз такого глобального явища, пов'язаного з війною і зокрема з поляками, як біженство. Особливості біженства в Європі впродовж

200 років та його напрямки під час Першої світової війни розглянули у своїй роботі Я. Піскорські (Piskorski, 2010), М. Коженювські (Korzeniowski, 2007) та ін.

Актуальними для досліджень стали питання участі поляків в російській, австрійській, німецькій арміях, діяльність польських легіонів. (М. Кулік (Kulik, 2016), А. Мьодовський (Miodowski, 2004) та ін.)

Значне зацікавлення сучасних науковців зосереджено також на висвітленні соціальних, економічних аспектів війни, питань воєнного повсякдення. У цьому контексті було видано збірники наукових праць: «Війна і люди: соціальні аспекти I світової війни» (Wojna I ludzie, 2015); «Як поляки переживали світові війни?» (Jak policy przeżywali..., 2016).

У 2000-х рр. до теми Першої світової війни звернулися також українські науковці. Загальні аспекти вирішення українського питання, використання української території та людських ресурсів у війні висвітлені на початку 2000-х рр. у працях В. Бережинського (Бережинський, 2001), О. Реєнта (Реєнт, 2003), у 2014 р. монографії В. Литвина (Литвин, 2014). До 100-річчя з початку Великої війни Інститутом історії НАН України видано збірник наукових праць, матеріалів і документів (Велика війна., 2013). У дослідженнях переважають нові дискурси. Українські історики починають розглядати, подібно, як і в Польщі окремі проблеми, пов'язані з Першою світовою війною: біженство (Жванко, 2008; Лихачова, 2012; Бетлій, 2016), українські збройні сили (бойовий шлях Українських січових стрільців, армія УНР (Руккас, 2015), соціальні аспекти, громадську благодійність, воєнне повсякдення, уроки війни (О. Донік, 2002).

Окрім збільшення уваги до висвітлення питань Першої світової війни, зміни дискурсу наукових досліджень, необхідно вказати на актуалізацію історичної пам'яті про війну для ширшого загалу. Повернення пам'яті сучасникам про події Великої війни відбувалося досить активно в 100-річну річницю початку і завершення війни. Багато відомих істориків запрошувались на інтерв'ю, на передачі в телестудії та радіостанції. Популярні розповіді про події давньої війни, усвідомлення величезних людських втрат у ній, біль від воєнних дій в сучасній Україні викликали значне зацікавлення подією.

Так, у соту річницю початку Великої війни – в серпні 2014 р. відбулось інтерв'ю фахівця й експерта військової історії, доцента історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка А. Руккаса Українській правді (Українці у першій світовій..., 2014). Він дав відповідь: Чому ця війна і досі залишається незнаною в українській історії, скільки українців загинуло під час битв, і чому в країні немає меморіалів, присвячених загиблим. Низку інтерв'ю впродовж останніх років дав відомий канадський історик українського походження С. Єсельчик. Він акцентував увагу на питаннях: як можна убезпечити суспільство від помилок минулого і яким чином необхідно формувати політику пам'яті. Він відзначив, що націоналізація політики, механізми мобілізації населення та соціального контролю переміщення мас людей, концентраційних таборів, саме поняття контролю людей, введення карток сприяло виробленню наглядово-тоталітарної системи. «З цього випливає, що зародки радянського експерименту, й зародки нацистського режиму, й так само, як зародки модерного антисемітизму в повоєнній Європі, а також виникнення поняття національної меншини – дуже важливого поняття – локалізуються там, у Першій світовій війні» («Якщо колоніальний...»). На 100-річчя завершення війни, у листопаді 2018 р. на Громадському радіо прозвучало інтерв'ю двох відомих істориків С. Єсельчика та А. Портнова. Серед іншого були підняті питання ролі України у Першій світовій війні та важливості Донбасу, як стратегічного об'єкту (Донбас: між Великою..). Головні посили до сучасників, пов'язані з Великою війною розкрито в інтерв'ю міністра закордонних справ України Павла Клімкіна у 2018 р. на сторінках Історичної правди Інтернет-видання «Українська правда». Він наголосив, що пам'ять про цю війну в нашій національній свідомості майже знівельована, що ми не переживаємо її трагедію на емоційному рівні, у нас стерте співчуття до мільйонів її жертв; спогади про власне світову війну потім були затінені ще страшнішими жахами війни громадянської, а тому історичну пам'ять про Першу світову війну необхідно відроджувати (Перша світова. Чи всі уроки...).

З польського боку учасником телепередач 2014 р. на радіостанції Радіо Кракова, Польське радіо у 2018 р. на Об'єднаній освітній платформі був відомий історик М. Коженювський, А.

Хвальба (107 lat temu) та ін. В інтерв'ю німецькому громадському мовленню Deutsche Welle німецький історик Єрн Леонгард, професор нової та новітньої історії Західної Європи при Фрайбурзькому університеті, автор двох фундаментальних праць з історії Першої світової війни проаналізував наслідки війни для народів Європи й причини провалу спроб досягнення тривалого миру в післявоєнний час (Історик про причини...). Паралелі забутої війни та сучасності, посилення правого популізму та націоналізму в Європі, вплив політики на пам'ять про Велику війну озвучив в інтерв'ю в ювілейний рік завершення війни французький історик Ф. Етьєн (Первая мировая. Пролог XX века).

Важливим аспектом в історичній пам'яті про Велику війну є комеморативний аспект. Так, увічненням пам'яті та її актуалізацію проводили різні інституції – зокрема, музеї. У Варшаві Французький інститут у Польщі до сотої річниці початку війни у 2014 р. розпочав показ документального циклу про Першу світову війну, демонструючи закулісність початку вибуху війни, битви на менш відомих ділянках фронтів – в Росії, Туреччині, Палестині, Арабській пустелі. Його автори: Ізабель Кларк (режисер) і Даніель намагалися відповісти на запитання: як виник такий жорстокий і далекосяжний конфлікт, в якому загинуло майже 19 мільйонів солдатів і цивільних, а 21 мільйон були поранені? Чи можна було уникнути загибелі цілого покоління? Як люди пережили довгі чотири роки жорстокості? Як війна вплинула на долю Європи? Програма використовувала понад 500 годин архівних записів, листів, щоденників та аматорських фотографій, які на той час були рідкістю (Rusza przegład filmowy ...).

Пам'ять про Першу світову війну зачепила й регіональний рівень. Часто саме звідти йшла ініціатива, пов'язана з підняттям питань про увічнення пам'яті загиблих у роки Великої війни та досліджень місцевого характеру.

У Польщі спочатку у Келецькому воеводстві (с. Коржецько, Остое, Лешниця) наприкінці 90-х – початку 2000-х рр. розпочалося впорядкування та заміна на старих кладовищах місць поховань часів Першої світової війни новими хрестами. Пізніше цю справу підходили інші області Польщі – Люблінське, Вармінсько-Мазурське. Виникло близько 300 цвинтарів, як елемент культурного

ландшафту «Борусія», також з метою туристичного зацікавлення і просування (Madajczyk, 2014, s. 137).

В історії I світової війни відома «Лодська операція», що тривала з листопада по грудень 1914 р., в якій взяло участь понад 600 тис. солдат і загинуло близько 200 тис. Боротьбою була охоплена більша частина воєводства. Ця подія знайшла своє відображення сьогодні. З'явилися наукові публікації, музей у Пьотркові створив виставку, де представлені елементи солдатського обмундирування, зброя, фотографії. На початку війни, в серпні 1914 р. було варварськи знищене м. Каліш. Сьогодні створено перший у Польщі віртуальний музей фотографій Каліша – мультимедійний портал, що представляє історію Каліша по фотографіях з сімейних альбомів (Madajczyk, 2014, s. 138).

У містах Перемишлі, Львові, Фельштині, Сокалі, Гуменному стоять пам'ятники солдату австро-угорської армії, герою Гашека солдату Швейку. У Перемишлі є польський, австрійський, німецький, український цвинтарі, на яких поховані вояки Першої світової війни. Тут створено Приватний музей фортеці Перемишль. Між цими містами влаштовуються Міжнародний фестиваль «Шляхами пригод бравого солдата Швейка», в якому беруть участь любителі екстриму на велосипедах (Швейк об'єднує народи).

В Україні справа увічнення пам'яті українських солдат, учасників Першої світової війни просувається значно важче і повільніше. Воєнні дії на території України відбувалися в основному на Галичині. Тому, саме тут через 100 років відбуваються певні дії влади та громадськості щодо меморіалізації тих подій. Однак, більшою мірою ініціаторами заходів тут виступають інші країни – Австрія, Угорщина, Чехія.

Так, 12.09.2011 р. біля с. Керниця (Городоцький район Львівщини) за участю консулів Австрії та Угорщини в Україні, іноземних гостей з Австрії, Польщі та Канади було відкрито обеліск на солдатському цвинтарі Першої світової війни. За участю священників відбулася панахида за полеглими у Городоцькій битві, що відбулась у вересні 1914 року. Скільки з 282 вояків були українцями, встановити не вдалося. Обеліск був привезений з австрійської провінції Штирія, надписи на таблицях виконані українською, німецькою, угорською та англійськими мовами (На Львівщині...).

Більшість заходів зі збереження пам'яті про загиблих у роки Першої світової війни на цих землях відбувалася у 20-30-і рр., коли вони перебували у складі Польщі. Саме в цей час було створено два цвинтарі у Львові, де були поховані солдати російської та австрійської армій. У багатьох селах на кладовищах існували місця загибелі вояків, за якими доглядали місцеві жителі. Однак, у радянський період, коли територія Галичини, Буковини вже була складовою України, влада ігнорувала це питання і пам'ять про неї перебувала на маргінесі її уваги (Шевченко, 2015).

Могили солдатам-українцям, учасникам армій різних держав у Великій війні зусиллями ентузіастів, громадських організацій створювались також на території Чехії. У 20-х рр. у Чехословаччині було поставлено пам'ятники і відкрито меморіали українцям, воїнам австро-угорської армії у м. Яблонне, Терезин, Лібрец. З часом вони перейшли у занедбаний стан (Перша світова, загиблі українці...).

У листопаді 1923 р. за участі освітньо-організаційного комітету українських біженців у Брно, очолюваного головою місцевої Української академічної громади Антоном Базаром та сотником Левом Кривицьким було встановлено пам'ятник на вшанування українців, які загинули з початку Першої світової війни, здебільшого воїнів австрійської армії, що прибули з Галичини і приурочено до п'ятої річниці встановлення галицькими українцями влади у Львові. Вважається, що автором пам'ятника у меморіалі був відомий скульптор М. Бринський. Однак, впродовж десятків років меморіал залишався без догляду. Відновити унікальний Меморіал українцям – учасникам Першої світової війни у складі армій різних країн, а також воякам Української Галицької Армії (154 полеглих українці) вдалося лише з ініціативи Посольства України у Чеській Республіці у 2020 р. за підтримки влади м. Брно (Меморіал українцям...).

Висновки. Таким чином, історична пам'ять про Першу світову війну впродовж останніх ста років змінювалася і в Україні й у Польщі в різних її аспектах. В обох країнах у післявоєнні роки увага дослідників акцентувалася на важливих для країн наслідках – одержанні незалежності в Польщі, боротьбі за державність і встановлення радянської влади в Україні. Наукових праць присвячених цій епохальній події було небагато. В радянський час тема Першої світової війни була не популярною, її можна вважати

«забутою війною». Значне зацікавлення Великою війною розпочалось у 90-і рр. у Польщі і на початку XXI століття в Україні. У цей час значно розширилась тематика досліджень, і змінився дискурс, що пов'язано з новою політичною обстановкою у світі, розвалом Радянського Союзу та соціалістичного табору. Актуальним для вивчення стало таке глобальне явище, як біженство і пов'язані з ним наслідки. Крім воєнного досліджувалися економічний, соціальний, культурний аспекти, повсякдення у роки війни. В ювілейні роки, зокрема 100-річницю з початку і завершення війни наукові дослідження про неї популяризуються істориками, політичними та громадськими діячами з метою привернути увагу до величезної людської трагедії ХХ ст., наслідків розвалу імперій, спроб досягнення довготривалого миру і демократичного простору, можливостей упередження нових воєнних конфліктів майбутнього. У Польщі в останнє десятиліття значно зросла увага до комеморативних практик, меморіалізації пам'яті про війну через створення нових музеїв або музейних експозицій, встановлення пам'ятників, меморіальних комплексів учасникам війни, впорядкуванням цвинтарів загиблим у війні солдатам Першої світової війни. В Україні ця робота не набула системного характеру й має лише поодинокі приклади на Галичині, як території безпосередніх воєнних дій та значних людських втрат.

Подяка. Висловлюю вдячність рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримувала фінансової підтримки для проведення дослідження й публікації цієї статті.

Джерела та література

Бетлій, О. (2016). Біженська криза у Києві влітку 1915 р. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. Т. 182, 56-61.

Бережинський, В. (2001). Україна в роки Першої світової війни / Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України. К., 90 с.

Велика війна 1914-1918 рр. і Україна (2013). У 2-х кн. Кн. 1. К.: КЛІО, 783 с.

Виноградов, В. (1999). На руїнах многонаціональних імперій. Первая мировая война. Пролог XX века. М. «Наука», 327-340.

Донбас: Між Великою війною та революцією. Інтерв'ю С. Єсельчика та А. Портнова. URL: <https://hromadske.ua/posts/100-rokiv-pershij-svitovij>.

Донік, О. (2002). Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914 – 1918 pp.). Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ. Вип. IV. 155–182.

Жванко, Л. (2008). Польські біженці Першої світової війни в Харкові. Формування історичної пам'яті: Польща і Україна. Харків, 18-33.

Зайончковский, А. (2002) (репринт, 1920 р.). Первая мировая война. СПб., 937 с.

Історик про причини провалу спроб досягти тривалого миру після Першої світової війни. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%96%D1%81%D1%82>.

Литвин, В. Перша світова війна 1914-1918 pp. і Україна (2014). Київ: Наукова думка, 452 с.

Лихачова, Т. (2012). Польські біженці часів першої світової війни у сучасній історіографії. Харків, Вип. 46. 215-219.

Меморіал українцям – учасникам Першої світової війни в Брно. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2020/12/20/158700>.

На Львівщині відкрили обеліск солдатам Першої світової. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2011/09/12/54618/>.

Первая мировая война: дискуссионные проблемы истории: сб. ст. / ред. Ю. А. Писарев, В. Л. Мальков. М.: Наука, 1994. 302 с.

Первая мировая война. Пролог XX века. (1999). Сборник статей М.: Наука, 698 с.

Перша світова, загиблі українці, але нічийні пам'ятники. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25478269.html>

Перша світова. Чи всі уроки засвоєні? URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2018/11/11/153250>

Реснт, О. (2003). Перша світова війна і Україна. К.: Генеза, 474 с.

Руккас, А. (2015). «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920. Київ, 480 с.

Солошенко, В. (2019). Колективна пам'ять про Першу світову війну – складова перетворень у країнах Східної Європи (на прикладі України та Росії). Проблеми всесвітньої історії. № 2/8, 121-132.

Силин, А. (1964). Преступление империализма – трагедия народов. Очерки войны 1914–1918 гг. Москва, 160 с.

Українці у Першій світовій: «На пострадянському просторі – непередбачуване минуле». URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/08/4/143924/>.

Швейк об'єднує народи. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24195399.html>.

Шевченко, В. (2015). Історична пам'ять про події 1914-1918 рр. та проблеми збереження її монументальних місць в Галичині. Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр. Вінниця, с. 235-240.

«Якщо «колоніальний», значить, ми не були відповідальні за минуле».

URL:

<https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0>.

Яхимович, З. (1999). 1914-1918 годы: у истоков тоталитаризма и «массовой демократии». Первая мировая война. Пролог XX века. М. «Наука», 221-235.

107 lat temu - w 1914 roku - wybuchła I wojna światowa. URL: <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2346717,107-lat-temu-w-1914>.

Choloniewski, A. (1920). Taniec wśród mieczów. Notatki polityczne z czasu Wielkiej Wojny. Warszawa-Kraków, 93 s.

Chwalba, A. (2014). Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914-1918. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 645 s.

Grosfeld, L. (1962). Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 390 s.

Holzer, J., Molenda, J. (1963). Polska w pierwszej wojnie światowej. Warszawa, 380 s.

Jak polacy przeżywali wojny światowe? (2016). Szczecin, 306 s.

Korzeniowski, M. (2007). Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej. Lublin, 238 s.

Kulik, M. (2016). Polacy w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej. Jak polacy przeżywali wojny światowe. Szczecin, S. 55-66.

Madajczyk, P. (2014). Polska pamięć i niepamięć o I wojnie światowej. Polityki pamięci i dyskursy pamięci w 100-lecie wybuchu I wojny światowej / pod redakcją Joanny Dobrowolskiej-Polak. Poznań, NR 13(I). 133-139.

Mańkowski, Z. (1996). Polska i Ukraina wobec niepodległości w 1918 r. Niepodległość Polski w 1918 r. a procesy państwotwotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej. Lublin, 45-53.

Miodowski, A. (2004). Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1917–1918). Białystok, 203 s.

Pajewski, J. (1998). Pierwsza wojna światowa. 1914-1918. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 827 s.

Piskorski, J. (2010). Wygnańcy. Przesiedlenia i uchodźcy w dwudziestowiecznej Europie. Warszawa, 338 s.

Rusza przegląd filmowy „Wielka wojna. 100. Rocznica”. URL: <http://muzhp.pl/pl/c/1398/rusza-przeglad-filmowy-wielka-wojna-100-rocznica>.

Schramm, T. (1989). Wygrać Polskę: 1914-1918. Warszawa, 80 s.

Sierpowski, S. (1996). Mocarstwa wobec idei samostanowienia i aspiracji nieoświeceniowych w Europie Środkowej i Wschodniej w latach I

wojny światowej. Niepodległość Polski w 1918 r. a procesy państwowotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej. Lublin, 89-103.

Wapiński, R. (2002). Spuczna Wielkiej Wojny. Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Poznań, 235-244.

Wojna i ludzie. Społeczne aspekty I wojny światowej w Europie (2015). Ciechanowiec, 355 s.

Wielka wojna: 1914-1918. (1937). T. 1. Oprac. Jan Dąbrowski. Warszawa, 503 s.

Wrzeński, W. (2007). 1918–1945. Finał dwóch wojen światowych. Polskie doswiadczenia // Finał Wielkiej Wojny. Polska myśl polityczna w XIX i XX wieku. T. XII Toruń, 5-24.

Zgórniak, M. (1979). Rola Polonii w walce zbrojnej o niepodległość Polski w latach 1914-1918 // Polonia wobec niepodległości Polski w czasie I wojny światowej. Wrocław, 29-48.

Zgórniak, M. (2007). Siły zbrojne i doktryny wojenne w obu wojnach światowych // Finał Wielkiej Wojny. T. XII. Toruń., S. 5-24.

References

Betlii O. Bizhenska kryza u Kyievi vlitku 1915 r. (2016). [The refugee crisis in Kyiv in the summer of 1915] // Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky. T. 182. S. 56-61.

Berezhynskiy V. Ukraina v roky Pershoi svitovoi viiny. (2001). [Ukraine during the First World War] / Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy. K.,. 90 s.

Velyka viina 1914-1918 rr. i Ukraina. (2013). [The Great War of 1914-1918 and Ukraine]. U 2-kh kn. Kn. 1. K.: KLIO, 783 s.

Vynohradov V. Na ruynakh mnohonatsyonalnykh ymperyi. (1999) [On the ruins of multinational empires] // Pervaia myrovaia voina. Proloh XX veka. M. «Nauka»,. S. 327-340.

Donbas: Mizh Velykoiu viinoiu ta revoliutsiieiu. Intreviu S. Yekelchyka ta A. Pornova. [Donbass: Between the Great War and the revolution. Interview with S. Yekelchuk and A. Pornov] URL: <https://hromadske.ua/posts/100-rokiv-pershij-svitovij>.

Donik O. Diialnist hromadskykh orhanizatsii i tovarystv u spravi dopomohy viiskovym ta tsyvilnomu naselenniu v Ukraini u roky Pershoi svitovoi viiny (1914 – 1918 rr.). (2002)/ [Activities of public organizations and societies in the field of assistance to the military and civilian population in Ukraine during the First World War (1914 - 1918)]. Problemy istorii Ukrainy (XIX – pochatku XX st. Kyiv, Vyp. IV. S. 155–182.

Zhvanko L. Polski bizhentsi Pershoi svitovoi viiny v Kharkovi. (2008) [Polish refugees of the First World War in Kharkiv]. Formuvannia istorychnoi pamiaty: Polshcha i Ukraina. Kharkiv., S. 18-33.

Zaionchkovskiy A. Pervaia myrovaia voina. (2002). [World War I]. SPb., 937 s. (reprint, 1920 r.)

Istoryk pro prychny provalu sprob dosiahty tryvaloho myru pislia Pershoi svitovoi viiny [Historian on the reasons for the failure of attempts to achieve lasting peace after the First World War]. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%96%D1%81%D1%82>.

Lytvyn, V. Persha svitova viina 1914-1918 rr. i Ukraina. (2014). [The First World War of 1914-1918 and Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka, 452 s.

Lykhachova, T. Polski bizhentsi chasiv pershoi svitovoi viiny u suchasni istoriohrafii (2012). [Polish refugees from the First World War in modern historiography]. Kharkiv, Vyp. 46. S. 215-219.

Memorial ukrainsiam – uchasnykam Pershoi svitovoi viiny v Brno. (2020) [Memorial to Ukrainians - participants of the First World War in Brno]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns//12/20/158700/>.

Na Lvivshchyni vidkryly obelisk soldatam Pershoi svitovoi. (2011) [An obelisk to World War I soldiers was unveiled in Lviv Region]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short//09/12/54618/>.

Pervaia myrovaia voina: diskussyonnye problemy ystoryu: sb. st. (1994). [World War I: debatable problems of history] / red. Yu. A. Pysarev, V. L. Malkov. M.: Nauka, 302 s.

Pervaia myrovaia voina. Proloh XX veka. (1999). [Первая мировая война. Пролог XX века]. Sbornyk statei M. : Nauka, 698 s.

Persha svitova, zahyblu ukrainsi, ale nychyini pamiatnyky. [World War I, Ukrainians killed, but nobody's monuments]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25478269.html>

Persha svitova. Chy vsi uroky zasvoieni? (2018)/ [The First World War. Have all the lessons been learned?]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/11/11/153250/>

Reient, O. Persha svitova viina i Ukraina (2003). [World War I and Ukraine]. K.: Geneza, 474 s.

Rukkas, A. «Razom z polskym viiskom»: Armiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1920. (2015). ["Together with the Polish Army": Army of the Ukrainian People's Republic 1920]. Kyiv, 480 s.

Soloshenko, V. Kolektyvna pamiat pro Pershu svitovu viinu – skladova peretvoren u krainakh Skhidnoi Yevropy (na prykladi Ukrainy ta Rosii). (2019). [Collective memory of the First World War - a component of transformation in Eastern Europe (on the example of Ukraine and Russia)] // Problemy vsesvitnoi istorii. № 2/8. S. 121-132.

Sylyn, A. Prestuplenye ymperyalyzma – trahedyia narodov. Ocherky voyny 1914–1918 hh. [The crime of imperialism is the tragedy of nations. Essays on the war of 1914-1918.]. Moskva, 1964. 160 s.

Ukrainci u Pershii svitovii: «Na postradianskomu prostori – neperedbachuvane mynule» (2014) [Ukrainians in the First World War: "In the post-Soviet space - the unpredictable past"]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/08/4/143924/>.

Shveik obiednuie narody. [Schweik unites peoples]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24195399.html>.

Shevchenko, V. Istorychna pamiat pro podii 1914-1918 rr. ta problemy zberezhenia yii monumentalnykh mistv v Halychyni. (2015) [Historical memory of the events of 1914-1918 and the problems of preserving its monumental places in Galicia] // Narody svitu i Velyka viina 1914-1918 rr. Vinnytsia, S. 235-240.

«Iakshcho «kolonialnyi», znachyt, my ne buly vidpovidalni za mynule». ["If 'colonial', then we were not responsible for the past"]. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0>.

Iakhymovych Z. 1914-1918 hody: u ystokov totalyteryzma y «massovoi demokratsy». (1999). [1914-1918: at the origins of totalitarianism and "mass democracy"]. Pervaia myrovaia voina. Proloh XX veka. M. «Nauka», S. 221-235.

100 lat temu - w 1914 roku - wybuchła I wojna światowa. [100 years ago - in 1914 - the First World War broke out]. URL: <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2346717,107-lat-temu-w-1914>.

Choloniewski, A. Taniec wśród mieczów. Notatki polityczne z czasu Wielkiej Wojny. (1920). [Dancing among swords. Political notes from the time of the Great War]. Warszawa-Kraków, 93 s.

Chwalba, A. Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914-1918. (2014). [Europe's Suicide. The Great War 1914-1918]. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 645 s.

Grosfeld, L. Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej. (1962). [The policy of the central states towards the Polish cause during the First World War]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 390 s.

Holzer, J., Molenda, J. Polska w pierwszej wojnie światowej (1963). [Poland in the First World War]. Warszawa, 380 s.

Jak polacy przeżywali wojny światowe? (2016). [How did Poles survive world wars?]. Szczecin, 306 s.

Korzeniowski, M. Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej. (2007). [Wanders fate. Polish refugees in the Russian Empire during the First World War]. Lublin, 238 s.

Kulik M. Polacy w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej (2016). [Poles in the Russian army during the First World War]. Jak polacy przeżywali wojny światowe. Szczecin, S. 55-66.

Madajczyk, P. Polska pamięć i niepamięć o I wojnie światowej. [Polish memory and oblivion of the First World War]. (2014). Polityki pamięci i dyskursy pamięci w 100-lecie wybuchu I wojny światowej / pod redakcją Joanny Dobrowolskiej-Polak. Poznań, NR 13(I). С. 133-139.

Mańkowski, Z. Polska i Ukraina wobec niepodległości w 1918 r. (1996). [Poland and Ukraine in the face of independence in 1918]. Niepodległość Polski w 1918 r. a procesy państwotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej. Lublin, S. 45-53.

Miodowski, A. Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1917–1918) (2004). [Polish Military Unions in Russia (1917-1918)]. Białystok, 203 s.

Pajewski, J. Pierwsza wojna światowa. 1914-1918. (1998). [First World War. 1914-1918]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN., 827 s.

Piskorski, J. Wygnańcy. Przesiedlenia i uchodźcy w dwudziestowiecznej Europie. (2010). [The exiles. Displacement and refugees in twentieth-century Europe]. Warszawa. 338 s.

Rusza przegląd filmowy „Wielka wojna. 100. Rocznica” [The film review "The Great War. 100th Anniversary "]. URL: <http://muzhp.pl/pl/c/1398/rusza-przeglad-filmowy-wielka-wojna-100-rocznica>.

Schramm, T. Wygrać Polskę: 1914-1918. (1989). [Win Poland: 1914-1918.]. Warszawa, 80 s.

Sierpowski, S. Mocarstwa wobec idei samostanowienia i aspiracji niepodległościowych w Europie Środkowej i Wschodniej w latach I wojny światowej (1996). [Powers in the face of the idea of self-determination and non-independence aspirations in Central and Eastern Europe during the First World War]. Niepodległość Polski w 1918 r. a procesy państwotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej. Lublin, S. 89-103.

Wapiński, R. Spuczna Wielkiej Wojny. (2002). [The legacy of the Great War]. Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Poznań., S. 235-244.

Wojna i ludzie. Społeczne aspekty I wojny światowej w Europie (2015). [War and people. Social aspects of World War I in Europe]. Ciechanowiec. 355 s.

Wielka wojna: 1914-1918. (1937). [The Great War: 1914-1918]. T. 1 / oprac. Jan Dąbrowski. Warszawa. 503 s.

Wrzesiński W. 1918–1945. Finał dwóch wojen światowych. Polskie doświadczenia (2007). [1918-1945. The end of two world wars. Polish experiences] // Finał Wielkiej Wojny. Polska myśl polityczna w XIX i XX wieku. T. XII Toruń., S. 5-24.

Zgórniak M. Rola Polonii w walce zbrojnej o niepodległość Polski w latach 1914-1918. (1979). [The role of the Polish community in the armed struggle for Polish independence in 1914-1918]. // Polonia wobec niepodległości Polski w czasie I wojny światowej. Wrocław, S. 29-48.

Zgórniak M. Siły zbrojne i doktryny wojenne w obu wojnach światowych. (2007). [Armed forces and military doctrines in both world wars] // Finał Wielkiej Wojny. T. XII. Toruń,. S. 5-24.

Bilobrovets Olga. THE FIRST WORLD WAR IN THE HISTORICAL MEMORY OF UKRAINE AND POLAND: CHANGING APPROACHES AND DISCOURSE

Abstract

The purpose of this study is to analyze the research on the First World War, specifically focusing on changing topics and new discourses, clarifying the place and role of the Great War in the historical memory of Ukrainian and Polish peoples over the centuries and analyzing the means of its actualization and memorialization. The research methodology is based on comparative studies aiming to shed light on convergence and divergence in the historical memory of the First World War in Ukraine and Poland over the past hundred years. The historical-analytical method is employed to characterize the Ukrainian and Polish historiography on the Great War and analyze the information space to identify current trends in representing war events, new discourses, and commemorative practices. The scientific novelty. The study highlights new approaches to the study of the First World War by historians and demonstrates the growth of its role and importance in the historical memory of Ukraine and Poland in the first decades of the XXI century. Conclusions. The First World War, though being an epoch-making event in the history of mankind for decades, was considered a "forgotten" war and received little attention in the historical research of Ukrainian and Polish scholars. In Soviet historiography, it was positioned as the war of the imperialists and did not arouse much interest. Polish historians mainly focused on studying the solution to the Polish issue during the war, the activities of Polish socialist political parties, and the revival of Polish statehood. Only in the late 90's of the twentieth century, a number of studies on the Great War appeared in Poland and Ukraine, with topics of research and discourses revealing such global phenomena as refugees, showing economic, social, and cultural aspects of the war, clarifying the personal, emotional, and psychological level of its perception by the population of warring countries. On the 100th anniversary of the beginning and end of the Great War, the popularization of knowledge about the war was intensified through the creation of special programs, documentaries and feature films, a series of interviews, TV and radio programs with famous historians discussing the main events and consequences of the war, reflecting on its lessons and prevention of future military conflicts. In Poland, the jubilee anniversaries of the war facilitated the resumption of activities to perpetuate the memory of the war participants through the installation of monuments, memorials, and the creation of museum exhibits.

Keywords: *World War I, historical memory, commemoration, Poland, Ukraine.*

***Biłobrowiec Olga. PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA W PAMIĘCI
HISTORYCZNEJ UKRAINY I POLSKI: ZMIANA PODEJŚCIA I
DYSKURSU***

Streszczenie

Artykuł zwraca uwagę na nowe podejścia historyków do badania I wojny światowej, ukazuje wzrost jej roli i znaczenia w pamięci historycznej Ukrainy i Polski w pierwszych dekadach XXI wieku, w szczególności poprzez jej popularyzację przez profesjonalnych historyków i upamiętnienie. Po dziesięcioleciach przebywania na marginesie zainteresowań naukowych pod koniec lat 90. XX wieku. Zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie pojawiło się szereg prac naukowych na temat Wielkiej Wojny, tematów badań i dyskursów, które starały się ujawnić takie zjawiska globalne jak uchodźcy, ukazać ekonomiczne, społeczne, kulturowe aspekty wojny, wyjaśnić osobiste, emocjonalny, psychologiczny poziom jego postrzegania przez ludność walczących krajów. W 100. rocznicę wybuchu i zakończenia wojny zintensyfikowano popularyzację wiedzy o wojnie poprzez tworzenie programów specjalnych, filmów dokumentalnych i fabularnych, serii wywiadów, programów telewizyjnych i radiowych ze znanymi historykami prezentującymi główne wydarzenia i konsekwencje wojny, żeby uniknąć przyszłych konfliktów zbrojnych. Jubileuszowe rocznice wojny w większym stopniu przyczyniły się do wznowienia w Polsce pracy na rzecz utrwalania pamięci o jej uczestnikach poprzez instalowanie pomników, memoriałów, tworzenie eksponatów muzealnych.

Słowa kluczowe: *I wojna światowa, pamięć historyczna, upamiętnienie, Polska, Ukraina.*

Статтю надіслано до редколегії 18.08.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 25.10.2021 р.